

ГНІВ ЯК ПРИЧИНА З'ЯВИ КОНФЛІКТНОЇ СИТУАЦІЇ В КОМУНІКАЦІЇ (на матеріалі паремій української, російської, англійської мов)

У статті запропоновано опис вербалізації почуття *гніву* в українській, російській і англійській лінгвокультурах, що представлено внаслідок аналізу паремій як яскравих репрезентантів ментальності народу. Почуття *гніву* виявляється в типових комунікативних ситуаціях, що відбито у відповідних комунікативних законах, омовлених пареміями. Виявлено спільні і відмінні концепти, що характеризують мовленнєву поведінку під час вияву названого почуття.

Ключові слова: вербалізація, лінгвокультура, комунікативний закон, комунікативна ситуація, концепт, паремія, почуття гніву.

Слипещкая В. Д. Гнев как причина возникновения конфликтных ситуаций в коммуникации (на материале паремий украинского, русского и английского языков). В статье предложено описание вербализации чувства *гнева* в украинской, русской и английской лингвокультурах, представленное вследствие анализа паремий как ярких репрезентантов ментальности народа. Чувство *гнева* проявляется в типичных коммуникативных ситуациях, которые отражаются в соответствующих коммуникативных законах, вербализованных паремиями. Определены общие и отличные концепты, характеризующие речевое поведение во время проявления названного чувства.

Ключевые слова: вербализация, лингвокультура, коммуникативный закон, коммуникативная ситуация, концепт, паремия, чувство гнева.

Slipets'ka V. D. Anger as the Reason for Conflict Situations in Communication (based on Ukrainian, Russian and English proverbs). The article focuses on the description of *anger* verbalization in Ukrainian, Russian and English linguocultures, the proverbs analyzed represent mentality of the nation. Feeling of *anger* is expressed in typical communicative situations and is reflected in correspondent communicative laws, verbalized by proverbs. Common and different concepts that characterize speech behaviour have been determined.

Key words: verbalization, linguoculture, communicative law, communicative situation, concept, paremia, feeling of anger.

Комунікативна лінгвістика викликає сьогодні прискіпливу увагу дослідників, зокрема активно вивчають стратегії, тактики, мовленнєві жанри як успішної, так і конфліктної комунікації. Комунікацію завжди супроводжують людські емоції і почуття, про що найбільш послідовно писали представники психологічного напрямку в мовознавстві, передусім О. Потебня, його послідовник Д. Овсяннико-Куликовський та ін. Емоційну сферу життя визнавали предметом лінгвістики і такі класики мовознавства, як Ш. Баллі, Е. Сепір, Е. Станкевич, Д. Гоулман, Е. Стівенсон та ін. Завдяки російському мовознавцю В. Шаховському в сучасному мовознавстві, як відомо, виокремлено лінгвістику емоцій, або емотиологію, що була вперше сформульована в його монографії «Категоризація емоцій в лексико-семантичній системі мови» (1987) та розвинута в інших працях ученого, зокрема таких, як «Мова та емоції» (1995; 2004), «Текст і його когнітивно-емотивні метаморфози» (1998), «Емотивний код мови і його реалізація» (2003), «Лінгвокультурологія емоцій» (2005), «Лінгвістична теорія емоцій» [Шаховский 2008]. Проблеми емотиології сьогодні розглядають Ю. Апресян, В. Апресян, А. Вежицька, Б. Волек, С. Воркачов, Дж. Ейчисон, В. Жельвіс, Н. Лукьянова та інші дослідники. В українському мовознавстві цієї проблеми торкнулася Т. Космеда, яка наголосила, що лінгвофілософська категорія оцінки нерозривно зв'язана з почуттями й емоціями й описала специфіку цього явища [Космеда 2000].

Отже, до виникнення конфліктної комунікації, без сумніву, причетні людські почуття й емоції, що відповідно вербалізуються, передусім це стосується *гніву* як сильного негативного людського почуття. **Мета** цієї статті – схарактеризувати специфіку концептуалізації почуття *гніву* в українських, російських, англійських пареміях пареміях, що відображають стереотипові комунікативні ситуації. **Об'єкт** дослідження – паремії, що належать до негативної комунікації. **Предмет** – концептуалізація почуття гніву в пареміях.

На думку дослідників, слід розрізняти «сферу почуттів» та «сферу думки», зокрема Д. Овсяннико-Куликовський ще сто років тому назад розмірковував над специфікою формування того, що згодом, як зауважує Т. Космеда, отримало назву *шкала оцінки* з параметрами «байдуже», «приємне – неприємне». Зрозуміло, що вербалізація негативних почуттів, до яких відноситься і почуття *гніву*, покривають сферу «неприємне».

Нагадаємо, що саме Д. Овсяннико-Куликовський запропонував оригінальну класифікацію почуттів, що ґрунтується, як зазначає сам автор, на «емоційному критерії». За даною класифікацією виділяються: 1) почуття «органічні» (біологічні), 2) «надорганічні», 3) «соціальні», 4) «надсоціальні». До «надорганічних» почуттів відноситься, за тезою Д. Овсяннико-Куликовського, почуття кохання, що виникає між чоловіком та жінкою, коли з'являється відомий стан закоханості та ідеалізації пристрасі

[Овсянико-Куликовський 1989, с. 43]. Таким самим сильним почуттям є і негативне почуття *гніву*, на основі якого в комунікації моделюється передусім мовленнєвий жанр образи. Цю ситуацію вербалізує паремія: *Не в гнів вам кажучи* – «формула перепрошення, якою попереджають про якийсь прикрі для слухача речення» [Франко 2006, т. 1, с. 497], тобто мовна свідомість народу попереджає про можливість вербалізації негативних емоцій, які слід пробачати, оскільки в певні моменти, зокрема в стані вираження гніву, людина не володіє собою, а тому на неї не слід і ображатися. Імплицитно в цій паремійній формулі закодовано вибачення: *Як би не гнів, то й у перепросин не було* – «говорять учасники перепросин, які користують із тої веселої науки» [Франко 2006, т. 1, с. 498]; *Ні в гніві! Ні в ласці (живемо)* – «говорять про себе сусіди, що часто сваряться з собою і часто перепрошуються» [Франко 2006, т. 1, с. 497]; *По гніву перепросини* – «перепросини зазвичай відбуваються з різними церемоніями, а що найважливіше, з почастунком, і є свого роду відплатою за прикрощі, які завдали собі перед тим обидві загнівані сторони» [Франко 2006, т. 1, с. 497];

Зауважимо, що вчені тривалий час не приділяли уваги вивченню емоційного компонента міжкультурного спілкування, що завжди, як видається, є специфічним домінантним трендом у національному характері і в національних стереотипах кожної культури [Шаховський 2008, с. 287].

Нагадаємо, що «гнів – це почуття сильного обурення; стан нервового збудження, роздратування... *Не во (у) гніві (тобі, вам і т. ін.)*, заст. – форма вибачення, коли співбесідникові кажуть що-небудь неприємне» [СУМ, т. 2, с. 94]. Вияв почуття гніву характерний для кожної людини, незалежно від того, яку культуру, національність ця людина репрезентує, проте вияв цей є дещо відмінним у різних індивідумів і народів, що залежить, звичайно, від характеру конкретної людини і нації загалом.

Найбільш яскраво специфіку вияву почуттів фіксують паремії, в яких вербалізуються універсальні типові людські реакції, наприклад: *В гніві чоловік сам не знає, що робить* – про людину, яка втрачає здатність володіти собою [Франко 2006, т. 1, с. 496]. Але, з одного боку, вияв *гніву* засуджують; людей, що надмірно його виявляють застерігають, попереджаючи про негативні наслідки, порівн.: *Гнів кров псує* – «уговкують сердитого» [Франко 2006, т. 1, с. 496]; *Гнів сліпий дорадник* – «у гніві людину ніщо не може спинити» [Франко 2006, т. 1, с. 497]; *По гніву пізнай жаль* – «чоловік в гніві наробить такого, про що потім жалкує» [Франко 2006, т. 1, с. 497]. *Гнів без сили – в бік колька* – тлумачення Івана Франка: «...його вістря обертається проти самого того, хто гнівається, йому найгірше допікає». Паремія із подібним висловом є і в німецькій лінгвокультурі, на що звернув увагу Іван Франко, зауважуючи: «німець каже, що безсильний гнів – готовий позаушник» [Франко 2006, т. 1, с. 496], тобто, виявляючи гнів, людина карає сама себе, робить боляче собі. Так це трактує німецька лінгвокультура.

Як бачимо, вияв гніву переважно засуджується, оцінюється негативно, проте цікаво, що його вияв в українській лінгвокультурі має і протилежну позитивну оцінку, хоча омовлено зазначене лише в одній паремії, порівн.: *Гнів сили додає* – «в гніві чоловік хапається без тям за таке діло, до якого б не брався на холодно» [Франко 2006, т. 1, с. 497], тобто гнів може викликати в людей різні реакції. Інколи це бажання активно зайнятися певною справою, аби себе заспокоїти, а свою енергію скерувати в правильне русло. Про те, що гнів відбирає людську енергію, спустошує людину, попереджає і така паремія: *Тим гнівом був бис три дні ситий* – «виходило би, що гнів випорожнює шлунок. В усякому разі уявляють собі, що гнів вичерпує сили людини» [Франко 2006, т. 1, с. 497]. Щоб людину застерегти від вияву свого *гніву*, вказати, що ця дія є пустою, український народ виробив таку імперативну мовленнєву формулу: *Не гнівайся, бо тебе ніхто не боїться* – «веди себе спокійно та статочно» [Франко 2006, т. 1, с. 498].

Дієвість реакції на *гнів* як дуже сильне людське почуття, що зазвичай веде до конфліктної комунікативної ситуації, фіксується у відповідних законах комунікації, порівн.: *Закон емоційного пригнічування логіки*: перебуваючи в збудженому емоційному стані, людина втрачає фізіологічну можливість мислити та діяти логічно й послідовно, здійснювати контроль над собою, погано говорить і не сприймає спрямовану до неї мову. Мовна свідомість українського народу вербалізує це явище так: *На гнів не заперти й хлів* – «у значенні: він вибухне, виявить себе у всяку пору, чоловік не може запанувати над собою, аби не гніватися» [Франко 2006, т. 1, с. 497].

Закон емоційної афіліації («зараження») зумовлений підсвідомим психічним процесом «зараження» спільним настроєм, думкою, інтенцією, наприклад: *На гнів нема ліків* – «коли чоловік загнивається, то не лишається нічого, як дати йому пересердитися і вступитися йому з очей» [Франко 2006, т. 1, с. 497]; *Най го гнів мине* – «пережди, аж пересердитися» [Франко 2006, т. 1, с. 497];

Закон мовленнєвого поглинання емоцій є своєрідною психотерапевтичною технологією щодо

подолання стресового стану: емоція, втілена в розповідь про неї, поглинається мовленням і зникає, наприклад: *Не доведь мене до гніву* – «окрик сердитого чоловіка до противника» [Франко 2006, т. 1, с. 497];

Закон мовленнєвого самовпливу: мовець сам впливає на власну свідомість засобом словесного втілення (вербалізації) певної ідеї або емоції; психологи називають такий процес самонавіюванням: *Гніву сі не бою, о ласку си не стою* – «говорить чоловік, що чує себе безпечним супроти сердитого» [Франко 2006, т. 1, с. 497]; *Ти свій гнів запри в хлів* – «Не має причини гніватися, мені байдуже на твій гнів» [Франко 2006, т. 1, с. 498]; *Що ми з гніву приросте?* – «говорить спокійний чоловік, який не любить за будь-що гніватися» [Франко 2006, т. 1, с. 498];

Гнів, безперечно, може виражатися і за допомогою невербальних комунікативних засобів, що омовлюють паремії: *Гнівний, що а ні сі в той бік не подивить* – «про чоловіка, що розсердившись порвав з іншим усякі товариські стосунки» [Франко 2006, т. 1, с. 498]; *То мій гнівник* – «я з ним живу в гніві. Такі гнівники при зустрічі не вітаються і не бувають разом в одній хаті в гостині; куди пішов один, туди не іде інший» [Франко 2006, т. 1, с. 499]. Отже, *гнів* виражають очі, тому їх ховають, люди, що посварилися, тобто виражають свій сильний гнів стосовно один одного, не бажають зустрічатися. В українській лінгвокультурі *гнів* має велику силу, може виявлятися надмірно сильно, що затьмарює людям розум і веде до гріха: люди стараються, перебуваючи в станах навіть не зустрічатися, щоб не відчутти «неприємність», забарвлену на шкалі оцінки негативно. *Гнів* вербалізується навіть в мовленнєвому жанрі прокляття: *Гнівав би сі на свою сорочку!* – «щоб ти відцурався того, що тобі найближче» [Франко 2006, т. 1, с. 498], тобто, бажаючи злого, вказують на вияв гніву до найближчого.

Українській ментальності притаманне почуття гумору, тому й над таким неприємним почуттям, як *гнів* також насміхаються, іронізують, негативно характеризуючи тих людей, що не вміють стримувати свої почуття, наприклад: *Гнівний, аж му з носа капає* – «насміхаються над сердитим і безсилим» [Франко 2006, т. 1, с. 498]; *Гнівний, що аж зубами скрегоче* – «говорять про дуже сердитого чоловіка» [Франко 2006, т. 1, с. 498]. *Гнівається – треба би червоної шапки, аби го перепросити* – «між церемоніями перепросин, мабуть, відіграла колись відповідну роль червона шапка, якою треба було кланятися до землі. Тепер цю поговорку вживають лише жартома, насміхаючись з того, хто гнівається без причини» [Франко 2006, т. 1, с. 498].

Іронія щодо вияву гніву поширюється й на комунікацію із дітьми, порівн.: *Ану вгнівай сі та перестань їсти* – «говорять дітям, які вередують під час обіду» [Франко 2006, т. 1, с. 498]; *Хто сі гніває, тому ніс утнуть* – «говорять малим дітям, які люблять розсердитися без причини. Натяк на відому казку про попа і його наймита» [Франко 2006, т. 1, с. 498]. Простежуємо вияв інтертектуальності, народження прецедентного виразу.

Українці належать до сильно віруючих людей, а тому, засуджуючи особистостей, які виражають почуття *гніву* через дрібниці, без абсолютної на то потреби, звертаються до вищого судді, застерігаючи: *Не гніви Бога! нема що Бога гнівити!* – «остерігають чоловіка, що надіється на свою біду, хоч йому ще й не дуже погано; нема чого нарікати – ще не так погано» [Франко 2006, т. 1, с. 498].

В російській лінгвокультурі маємо мовленнєву реакцію на вияв гніву, що подібна до тієї, яка виявляється в українській ментальності, наприклад попередження і одночасно засудження: *Гневайся, да не согрешай* [Михельсон 1997, с. 76], схвалення того, хто не дозволяє почуттям панувати над собою: *Господин гневу своему – господин всему* [Михельсон 1997, с. 76], але виявляємо й дещо іншу реакцію: вказівку на необхідність заспокоїтися, уповільнюючи свою реакцію, порівн.: *Лучшее средство о гнева – замедление* [Михельсон 1997, с. 76]; *Благоразумие делает человека медленным на гнев* [Михельсон 1997, с. 76]; *Не будь духом своим поспешен на гнев* [Михельсон 1997, с. 76]; вказівку на те, що для подолання гніву потрібен час: *Как хрупкий лед, гнев уходит, если переждать* [Михельсон 1997, с. 76]; *Гневаясь не согрешайте: размыслите в сердцах ваших, на ложах ваших и утешитесь* [Михельсон 1997, с. 76]. Вербалізується й указівка на те, що гнів не найбільший гріх, оскільки є й гірші, наприклад, злопам'ятство, порівн.: *Гневается – человеческое, а злопамятствовать дьявольское дело* [Михельсон 1997, с. 76], тобто є такі життєві ситуації, коли миттєво виявити гнів, краще, ніж його затамувати надовго, порівн. також: *Гневаясь не согрешайте: солнце да зайдет во гневашем; и не давайте места дьяволу* [Михельсон 1997, с. 76]. Окрім того, в російській лінгвокультурі застерігають проти вищого ступеня вияву гніву, наприклад: *Дикий гнев – непреоборимое зло* [Михельсон 1997, с. 490]; *Ярость – короткое бешенство* [Михельсон 1997, с. 490], тобто *гнів* оцінюють як почуття, що можуть виявлятися більшою чи меншою мірою.

перебування в стан *гніву* в російській ментальності уподібнюється до втрати розуму: *Человек в ярости безумен* [Михельсон 1997, с. 76]; *Гнев губит и разумных* [Михельсон 1997, с. 490].

В англійських пареміях також не схвалюється почуття гніву, наприклад: *Anger is a short madness* [Oxford Dictionary 1992, p. 13]; *Anger and haste hinder good counsel* [Oxford Dictionary 1992, p. 13]; *Anger dies quickly with a good man* [Oxford Dictionary 1992, p. 13]. Закон мовленнєвого поглинання емоцій є своєрідною психотерапевтичною технологією. Ми простежуємо відображення цього закону в англійських пареміях також, наприклад: *When angry, count a hundred; Enter into a house, leave anger at door* [Oxford Dictionary 1992, p. 14].

Отже, порівнюючи українську, російську і англійську лінгвокультури виявляємо спільні реакції на почуття гніву, що вербалізуються в таких смислах, концептах, як «характерне людське почуття», «гріх», «людська слабкість», «вада», «утрата влади над собою», «тимчасовість», «минушість» і відмінні: для української лінгвокультури – «прощання», «вибачення», «незадоволення наслідками», викликає насмішку, іронію, жарти, а для російської – «втрата розуму», «згуба», «миттєвість», «недовготривалість», «уповільненість сприйняття і вияву» «не найгірше почуття, що має різний ступінь вияву». Почуття *гніву* в російській ментальності більш послідовно репрезентується як таке, що пов'язане передусім із фактором часу. Сприйняття його є більш серйозним, в ньому вбачають велику небезпеку.

Категорія емотивності, чуттєвості має вираження в усіх сферах життєдіяльності, людського буття, зокрема й мовленнєвого, оскільки вона є ціннісним континуумом мови. Людська діяльність обов'язково має в своїй основі чуттєві переживання, що часто є негативними, а це призводить до конфліктної комунікації. Як зауважує В. Шаховський, емоційні переживання, які «привносять в лексику і фразеологію мови ледь вловиму хімічну субстанцію, що надає можливість моделювати варіанти емоційних смислів у різних комунікативних ситуаціях і дає дозвіл на їх інтерпретацію партнерами з комунікації» [Шаховський 2008, с. 288].

Категорія емотивності належить до загальнометодологічних в аспекті дослідження контекстів культури, ментальності, національного характеру, ознак відповідних лінгвокультур загалом, а також стратегій, тактик і ситуацій комунікації.

Перспективу дослідження вбачаємо в тому, що опис типових емоційно значущих ситуацій людського спілкування як внутрішньокультурного, так й міжкультурного зумовить можливість вияву чинників, що сприятимуть запобіганню конфліктних ситуацій спілкування і подання рекомендацій щодо їх нівеляції.

Література

Галицько-руські народні приповідки: [у 3 т.] / [зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 2-е вид. – Т. 1. – 818 с. – Т. 2. – 813 с. – Т. 3. – 699 с. *Космеда Т. А.* Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: [монографія]. / Т. Космеда. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2000. – 350 с. *Михельсон М. И.* Ходячие и меткие слова: Сборник русских и иностранных цитат, пословиц, поговорок, пословичных выражений и отдельных слов (иносказаний) / М. И. Михельсон. – М. : ТЕРРА, 1997. – 624 с. *Овсяннико-Куликовский Д. Н.* Введение в написанную книгу по психологии умственного творчества (научно-философского и художественного) / Д. Н. Овсяннико-Куликовский // Овсяннико-Куликовский Д. Н. Литературно-критические работы: В 2-х т. Т.1. – М., 1989. – с. 600. *Словник української мови* : [в 11 т.] / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / голов. ред. І. К. Білодід]. – К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 2 : Г–Ж. – 1971. – 550 с. *Шаховский В. И.* Лингвистическая теория эмоций : монография. / В. И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.

УДК 811.112.2'42: 808.53

СТУЛІНА М.В.

(Запорізький національний університет)

ТЕХНІКИ ВІДТВОРЕННЯ МОЖЛИВИХ СВІТІВ В ГІПЕРТЕКСТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ

У статті розглядаються лінгвістичні стратегії та техніки відтворення потенційно можливого розгортання подій у нелінійному гіпертекстуральному просторі.

Ключові слова: гіпертекст, ризома, інтертекстуральність, хронотоп, семантика можливих світів.

Стуліна М.В. Техники создания возможных миров в гипертекстуальном пространстве. В статье рассматриваются лингвистические стратегии и техники воссоздания потенциально возможных событий в нелинейном гипертекстуальном пространстве.

Ключевые слова: гипертекст, ризома, интертекстуральность, хронотоп, семантика возможных миров.